

האוניברסיטה העברית בירושלים
הפקולטה למדעי החברה
החוג למדע המדינה

1994-- 1991

**מוגש כסמיניון בקורס: התנועה הלאומית הפלסטינית
בהנחיית: דר' הלל פריש**

מוגש על ידי : תומר אוליצקי
מס. סטודנט : 02813750

נובמבר 1998

עמוד

3	פרולוג.....
4	פרק ראשון: בחינת משתנים בלתי תלויים במחקר על החמאס.....
4	חמאס- אידיאולוגיה.....
6	ארגון ובירוקרטיה.....
8	הנהגה.....
10	פרק שני: אש"ף וחמאס: יחסים עכורים ובחירות מקומיות-שתי נקודות מפתח לבדיקת השפעתן
10	מלחמת המפרץ.....
13	דצמבר '92 – הגירוש ..
17	פרק שלישי: גדודי עז א-דין אל-קסאם: מחבלה זעירה ורצח משתפי פעולה ועד לפעילות אלימה כנגד צה"ל וישראל ..
20	פרק רביעי: כשלון מדיניות צה"ל.....
20	מעצרים וגירושים.....
22	מדיניות הסגר.....
24	פרק חמישי: השפעת הפעילות הבינלאומית.....
26	אפילוג: האם הפך הנמר חברבורותיו!?!.....
28	ביבליוגרפיה.....

במרס 1991 תקף פלסטיני בצעקות "אללה אכבר" ורצח בדקירות סכין ארבע נשים ששוחחו לתומן על ספסל בשכונת קריית יובל בירושלים. בראשון בינואר '92, נרצח דורון שורשן מירי ניח על רכבו, בכפר דרום שברצועה. ב- 6 ביולי '93 נחטף החייל ירון חן ונשרף בעודו בחיים וב- 19 באוקטובר '94 התפוצץ מתאבד באוטובוס בקו 5 במרכז תל-אביב וגרם למותם של עשרים אזרחים ופציעתם של שלושים ושמונה נוספים.

דוגמאות אלו ממחישות את הטרנספורמציה שבפיגועי החמאס: מפיגועים נקודתיים בשטחים לפיגועי ראוה בחיילי צה"ל ועד לפיגועים כואבים וגרימת נזקים כבדים בנפש בתוך שטחי ישראל. חיבור זה, יעסוק במוטיבים השונים, הפנימיים והחיצוניים, אשר אפשרו לחמאס לפעול ובגורמים אשר הביאו להקצנתו. בחיבור אנסה לתאר את הקווים המנחים של הארגון, כמה שהניע אותו ואת הארועים החיצוניים כמה שהקצין אותו. התיזה שלי תנסה להראות את חוזקם של האידיאולוגיה והארגון על פני הארועים החיצוניים ולהמחיש עד כמה הארגון המתקרא "חמאס" הוא משתנה בלתי תלוי, קבוע. שאלת המחקר, אם כן, תהיה האם מה שהניע את הפיגועים היה הארגון עצמו או שמא פעילות חיצונית כנגד אש"ף, כנגד ישראל וכתגובה למעצרים ולגירושים: האם הגורמים שתוארו לעיל הם שהשפיעו על הפיגועים או שהיה זה מתוך קושי פנימי בתוך הארגון.

הפרק הראשון יעסוק בארגון עצמו, משמעות האידיאולוגיה והבירוקרטיה הפנימית האופיינית לו וינסה להראות אחידות אידיאולוגית לעומת שינויים אסטרטגיים וטקטיים במהלך השנים האמורות. הפרק השני יעסוק במלחמות הפנימיות בין אש"ף לחמאס על דעת הקהל וינסה לבחון את האפקט שלהם על הפיגועים. הפרק השלישי יבחן את חוליות עז א-דין אל-קסאם ופועלם. הפרק הרביעי יביא סוגיות במדיניות צה"ל בשטחים וינסה לבחון את השפעתה על הפיגועים ולסיום, אנסה לראות איך ומתי השפיע הפעילות הבינלאומית על פיגועי החמאס.

ברצוני להודות למכון לחקר האלימות הפוליטית בתוך אוניברסיטת תל-אביב, אשר סיפק לי את החומר הגולמי על הפיגועים, למרכז המחקר הפלסטיני בשכם, אשר סיפק את החומר הסטטיסטי מאז הסכם אוסלו ואילך ולעיתונאי רוני שקד, אשר בראיון שערכת עימו גילה לי דברים מדהימים שלא כתובים בספרים.

פרק ראשון

פרק זה בא לשם המחשת כוחה של תנועת החמאס. יוצגו בו שלושה מוטיבים חשובים, אשר מהווים את משענתה של התנועה ואשר מתוכם היא שואבת את כוחה. הבנת אלמנטים אלו תקל על הקורא את הבנת הפרקים הבאים, שכן תנועת החמאס נלחמת במספר פאזות וטקטיקות לגבי אסטרטגיה ברורה אחת - ג'יהאד על ישראל. הבנת המשתנים שיוצגו לעיל תשפוך אור על התנועה ותמחיש את המשתנים התלויים אותם אפרט בהמשך.

המשתנים הבלתי תלויים, ארגון בירוקרטי קפדני וממודר, אידיאולוגיה ברורה וחד משמעית והנהגה קבועה: שלושת האלמנטים האלו, כאמור, נשמרים בקפדנות והם המפתח להתחזקותה ושרידותה של התנועה. במסגרת הפרק אנסה לעקוב אחר שלושת מוטיבים אלו ולבדוק האם הם אכן משתנים בלתי תלויים. בהמשך לאידיאולוגיה, אבחן את האסטרטגיה והטקטיקה המפעילות את האידיאולוגיה: קלאוזוביץ' טען שהשלב האסטרטגי משקף מצב צבאי ומדיני כאחד, לעומת הטקטיקה- השלב האופרטיבי בשטח. בין האסטרטגיה לטקטיקה ישנה מערכת היררכית, שבה השלב הגבוה מכתוב לשלב הכפוף לו את מטרת פעולתו ואת משימתו. זוהי הבחנה פונקציונלית בה השלב הנמוך מקבל את מובנו ואת הצדקתו מן השלב שמעליו ונוצרת המשכיות בין השלבים¹.

-

הציר המרכזי בתפישת העולם של תנועת החמאס משלב בין האידיאולוגיה המסורתית של תנועת ה"אחים המוסלמים" העולמית לבין לאומיות פלסטינית תוך ג'יהאד מודגש על ישראל². האידיאולוגיה, כהתבוננות שיטתית על העולם, רואה את המערב והשפעותיו כגורם שהרס את האסלאם והעולם כולו: הוא שהביא שחיתות, אי-מוסריות, זנות, סמים ועוד. השתלטות המערב הביאה להשחתת החברה הפלסטינית מחד, ולהתבססות הציונות בפלסטין, מאידך. מהבחנה הפנימית, החלה החמאס, עוד מגלגולה כ"אחים מוסלמים", בבניית חברה אסלאמית 'אמיתית', נטולת סממנים מערביים והחזרת לשורשים האסלאמיים: פעילות חברתית עניפה מלשכות סעד, חינוך ובריאות ועד שיעורי דת וספורט במסגדי התנועה. מהבחנה החיצונית, טענה התנועה שאדמת פלסטין היא אדמת וקף אסלאמי לכל הדורות ולא ניתן לוותר עליה או על חלקיה לעולם. לא רשאים לעשות זאת לא מדינה ואף לא כל מדינות ערב, לא מלך או נשיא ולא כל ארגון כלשהו, פלסטיני או ערבי. הפתרון היחיד לבעיה - ג'יהאד³, ללא פשרות אשר יוציא את הציונים משטחי האסלאם ויביא לכינון מדינה אסלאמית מהנהר ועד הים.

התבססותה של הציונות בשטח ישראל, בלב הריכוז הערבי, נתפשת כשיא חדירתה של התרבות המערבית המשחיתה⁴, אך היא גם מוטיב דתי חשוב - היהדות. זאת, מבחינת החמאס, מתוארת כרע

¹ יהושפט הרכבי, "מלחמה ואסטרטגיה", (תל-אביב 1992), עמ' 333.

² מאיר ליטבק, "חמאס: אסלאם, זהות פלסטינית וג'יהאד" (בתוך אסלאם ודמוקרטיה בעולם הערבי), עמ' 156.

³ ראובן פז, האמנה האסלאמית ומשמעותה, עמ' 33 סעיף 11 לאמנת החמאס.

⁴ עמנואל סיון, מיתוסים פוליטיים ערביים, עמ' 23-18, הסבר על מהות מיתוס הצלבנות בעיני הערבים.

הנצחי השואף לשלוט על העולם כולו ועל העולם האסלאמי בפרט בעזרת תכנים פוליטיים והשתלטויות כלכליות ועל כן מושוים לנאצים⁵. כך מושווית הציונות ליהדות ולנאציזם כאחד. מאחר והמטרה היא פלסטין, הרי שהמטרה הותיקה של ה"אחים", קרי, הגעה לאומה אסלאמית רחבה, נדחקה לקרן זוית והתנועה הפכה לתנועה לאומית-פטריוטית, בעלת זהות טריטוריאלית מובהקת, הניזונה מיסודות ועקרונות דתיים⁶. למרות האמור לעיל, העימות עם ישראל אינו עימות פוליטי לאומי אלא דתי-אסלאמי, כאשר הזהות הטריטוריאלית הדתית הפלסטינית מתבססת על ירושלים כמקור הזהות⁷ וכאן ניתן להבחין בדיכוטומיה שבדת בכלל ובאסלאם בפרט: המאבק כמאבק של שתי דתות שרק אחת מהן תנצח ותשלוט על ירושלים ועל כל פלסטין⁸: אש"ף, לדידו, יצר מיתוס חילוני עתיק של כנענים והלבישו על הפלסטינים דהיום, דבר שמטרתו הוא איחוד בין המוסלמים לנוצרים החיים בישות הפלסטינית הטריטוריאלית בעוד מטרת החמאס היא יצירת הלימה מוחלטת בין הזהות הפלסטינית לאסלאם⁹.

כל עוד השיח היה תיאולוגי בלבד, לא היוותה תנועת החמאס או ה"אחים המוסלמים" איום, אך כאשר הלאומיות מצטרפת לתיאולוגיה נוצרת אידיאולוגיה אסלאמית לאומית. אידיאולוגיה זאת הרואה את העולם במשקפיים דיכוטומיות של ג'האד חסר פשרות הופכת, לדעתי, למשתנה בלתי תלוי מאחר וכל הפעילות של התנועה מכאן ואילך נסובה לפי אידיאולוגיה זו. מבחינה דיאלקטית ניתן לראות אירועים רבים אשר יכלו להשפיע על שינוי זה או אחר באידיאולוגיה, כפי שהיה בארגונים אחרים, אך האידיאולוגיה עדיין נשארה קבועה.

עם הקמתה, וכתשובה לאקטים הטרוריסטים המוצלחים של חבורת הג'האד האסלאמי, נקטה החמאס בג'האד צבאי כיעד מיידי וכדרך הבלעדית האסלאמית, לשחרור פלסטין. מכאן, שהאינתיפאדה מקבלת משמעות דתית ולא לאומית חילונית. העשייה המדינית אינה נוגדת את הג'האד אלא משלימה אותו, אך אל לה לעשייה מדינית זו מלקיים כל מגע עם ישראל מאחר והשלוש נשלל על פי הקוראן¹⁰.

מאחר וברור לחמאס שאין היא מסוגלת לשחרר את כל פלסטין בקרוב, היא לא פוסלת מהלך שלבי של הקמת מדינה לפלסטינים על חלק מפלסטין אך "המדיניות השלבית" הזו לא יכולה להיות כרוכה בויתור כלשהו, כגון הסדר עם ישראל. בכך הדבר מהווה סתירה להחלטת האו"ם 242 ולהחלטה האסטרטגית שננקטה על ידי ערפאת בנובמבר 88: הליכה לקראת פתרון מדיני ונטישת קו האלימות¹¹. ערפאת, בנקודה זו, חדל לראות את הסכסוך כמשחק סכום אפס, שבו כל הישג לאחד הוא מפלה לשני, והבין שויתורים מצידו יביאו לויתורים בצד השני, ובכך יסתיים הסכסוך רב

⁵ פז, עמ' 41-43, 47 סעיפים 21,22,28 לאמנה.

⁶ ענת קורץ, טרור אסלאמי וישראל, עמ' 159.

גיא בכור, "חמאס- מהכשרת לבבות אסלאמית למאבק לאומי מזוין" (בתוך הפונדמנטליזם האסלאמי, צה"ל, 1993), עמ' 96, אסלום פלסטין ואסלום חוקים אחרים בעולם האסלאמי יביאו להיווצרות המדינה (האומה) האסלאמית הגדולה.

⁷ פז, עמ' 37, השימוש בירושלים הוא לא מקרי - סעיף 15 לחוקה.

⁸ גיא בכור, "חמאס- מהכשרת לבבות אסלאמית למאבק לאומי מזוין", עמ' 97.

מתי שטיינברג, "אש"ף מול האסלאם הפונדמנטליסטי הפלסטיני" (בתוך הפונדמנטליזם האסלאמי, צה"ל, 1993), עמ' 74.

⁹ ליטבק, עמ' 158.

¹⁰ פז, עמ' 35, פז ממחיש את האיסור לקיום מ"מ סעיף 13 על ידי האמנה, תוך קבלת גושפנקא קוראנית לכך. הקוראן מבדיל בין שני סוגי שלום: הראשון הוא שלום טקטי לעשר שנים בלבד- מצב זה נכפה בגלל נחיתות צבאית. השלום השני, הוא שלום עם אנשים שלא שייכים לדאר אל-אסלאם לצמיתות- שלום זה נאסר על פי הקוראן.

ליטבק, עמ' 159 וגם שאול משעל ואברהם סלע, החמאס: פרופיל התנהגותי, עמ' 15.

¹¹ הכרזת עצמאות פלסטין, הארץ, 16 בנובמבר 1989.

השנים¹². מתוך כך, המאבק של החמאס בישראל יתנהל מעתה בשני ערוצים מקבילים: הראשון, בתוך השטחים, לצורך החלשת ישראל ואש"ף. השני, אחדות אסלאמית וגיוס משאבים לצורך ג'יהאד כללי על ישראל.

הערוץ הראשון, משמעו מאבק בתוך הזירה הפלסטינית על מנת להיות חלופה לאש"ף ולהשתלט עליו מבפנים. השתלטות עליו בצורה לגיטימית תביא לאיסלומו של הארגון ומכך גם לאיסלומו של המאבק. משמעו של הערוץ הראשון הוא גם לחימה בלתי מתפשרת נגד הכיבוש הישראלי ומשתפי הפעולה עימו מקרב הפלסטינים עד ליציאתו החד צדדית של צה"ל מהשטחים, וזאת כשלב ראשון מהשתלטות כללית, מאוחרת יותר, על כל שטחי ישראל. הערוץ השני, משמעו גיוס כספים ולגיטימיות בכל העולם האסלאמי כמו גם בניית תשתיות כלכליות וארגוניות במדינות המערב. תשתיות אלו יבואו לצורך הפעילות בשטחים, אשר תפקידה הוא סיכול תכנית הציונות והאימפריאליזם המערבי שכוונתם היא להוציא את מדינות האסלאם ממעגל הסכסוך עם הציונות ובכך להביא להתגשמות השאיפה של ישראל להשתלט ולהתפשט בין שני הנהרות - הנילוס והפרת¹³. ראוי לציין שב"עומות" בין הדעה לג'יהאד, יכולה הדעה "לנצח" לזמן מה, בתור טקטיקה שלבית לתפיסת השלטון מבפנים (נקרא צבר בערבית), אך בשום פנים היא לא יכולה "לנצח" במאבק נגד ישראל¹⁴.

הארגון הוא לב ליבה ונשמתה של החמאס. הוא מהווה אינסטרומנט לביצוע האידיאולוגיה ולהמחשת ההנהגה של השיח' אחמד יאסין. ללא הארגון הממודר והשיטתי, מחד והבירוקרטיה ההיררכית מאידך, אשר ייבחנו בהמשך, לא ניתן היה להקים תנועת מרי לוחמנית ומיליטנטית, בעלת בסיס איתן באוכלוסייה ובפוליטיקה המקומית והבינלאומית. לתוך דפוסי הארגון הקיימים, מאז ימי המוג'מע וה"אחים המוסלמים", הוכנסו האידיאולוגיה וההנהגה שנשארו קבועים במשך שנות האינתיפאדה ומתוכם נבנו מנגנונים חדשים-ישנים, בתוך המערכת הבירוקרטית הפונקציונלית הקיימת. החשוב מכל הוא שניתן לומר שהארגון נותר אחיד במשך כל זמן האינתיפאדה, למרות השינויים הסמנטיים והתפקודיים השונים שנערכו בו מעת לעת. על כן, לדעתי, מתפקד הארגון כמשתנה בלתי תלוי.

ארגון החמאס החל את דרכו בשנת '87, כהמשכו של ארגון המוג'מע שהוקם בשנת '79. המוג'מע קיבל על עצמו את תפקיד הג'יהאד הפנימי, קרי, בניית החברה האסלאמית בצורה אבולוציונית¹⁵. בשנת '83 הקים יאסין את הזרוע הצבאית של המוג'מע והפעילו בצורה חשאית וממודרת וללא קשר לארגון. הסיבה לחשאיות היתה פחד מהשלטונות הישראליים ויותר מכך, הפחד מפני סגירת המוג'מע כתוצאה מהשייכות הזו. זרוע זו עסקה בקניית נשק וחומרי חבלה, גיוס פעילים ואימונם לקראת פעולות נגד חיילי צה"ל. הארגון אגר אמנם נשק, אך מרביתו נתפס בשנת '84 על ידי שלטונות הצבא, ויאסין ושאר חברי הארגון הושמו בכלא לתקופות ארוכות¹⁶ (יאסין שוחרר בשנת '85 בעסקת

¹² מתי שטיינברג, "פשר השינוי באש"ף - הנמר וחברבורותיו", (בתוך בעין הסכסוך: האינתיפאדה, תל-אביב, 1992), עמ' 188.

¹³ פז, עמ' 55-50, סעיף 32 לאמנת החמאס.

¹⁴ קורץ, עמ' 47 וגם עמ' 52. (קורץ מבחינה בין אסטרטגיה לטקטיקה: האסטרטגיה היא איסלום פלסטיני וזאת, כאמור, יכולה לקרות במספר דרכים: טרור פנימי, פוליטיקה והגעה לדעת הקהל בדרך לגיטימית ועוד. האסטרטגיה הפנימית משתנה בצורה תדירה על פי הקורה בשטח בעוד האסטרטגיה החיצונית, כלפי ישראל, תמיד פועלת לג'יהאד).

¹⁵ משעל, עמ' 12.

¹⁶ קורץ, עמ' 168.

ג'בריל). פעולות זרוע זו חודשו ביוני 87' ברמת מידור גבוהה יותר. הזרוע השנייה של המוג'מע, זרוע הבטחון, הוקמה בשנת 86' ועסקה במיוחד בפעילות כנגד פלסטינים ששיתפו פעולה עם השלטונות או שנהגו מנהגים הנוגדים את האסלאם - מתוקף כך הוצאו פתוות על ידי יאסין המתירות את דמם של פלסטינים אלו¹⁷. הזרוע השלישית החלה לפעול זמן קצר לפני ההתקוממות, זוהי זרוע ההסברה המדינית או הדעה (התעמולה). הזרוע עסקה בהוצאה לאור של כתבי החמאס, עיתוניו ופרסומיו, לרבות כרוזים (שנכתבו ונהגו על ידי השיח' יאסין). במשרדי אגף זה שכנו הארכיונים, אשר נתפסו בשנת 94' על ידי השב"כ, ושמות הפעילים. הזרוע האחרונה היא זרוע האירועים, או זרוע המרי האזרחי: אנשי זרוע זו עסקו בליבוי והסלמת הפגנות, אכיפת שביתות והפגנות, כתיבת סיסמאות על הקירות (שגם אותם ניסח יאסין) וסיוע למשפחות נפגעי האינתפאדה¹⁸.

ארבע זרועות אלו פעלו במידור אחת מהשנייה ואף בתוך עצמן, כאשר בראש הפירמידה עומד השיח' יאסין. יאסין, כפי שנאמר כבר, היה אחראי על תאום העברת הכספים, גיוס האנשים והנשק ואף על ניסוח הכרוזים וסיסמאות הקירות.

במקביל לארגון המאוזן המתואר לעיל, הפעיל יאסין ארגון נוסף אשר פעל היררכית-גיאוגרפית בשיטה ריכוזית: הגדה המערבית ורצועת עזה חולקו למחוזות (5 בגדה ו- 7 ברצועה), הללו נחלקו לתתי מחוזות, בהן נכללו ערים וכפרים גדולים ומתחתם היו כפרים קטנים ומחנות פליטים. לכל מחוז היו ועדות תרבות, דעה, אסירים וכו' ותיפקודו היה אוטונומי לכאורה¹⁹.

זמן קצר לאחר הקמת החמאס, ב- 14 לדצמבר 87', גובש גוף ההנהגה כגוף בירוקרטי מאורגן של התנועה: בראשה עמדה מועצת הנהגה פוליטית בת 7 חברים, בראשותו של השיח' יאסין ולצידה מועצת מייצגת בת 24 חברים²⁰. לצידם פעלו, כאמור, מערכת הזרועות הממודרות והסניפים בערים השונות בגדה וברצועה. שני המנגנונים שאבו את כוח האדם שלהם מארגון המוג'מע, אשר המשיך לפעול באין מפריע כמעט, ששימש עורף אנושי ולוגיסטי של התנועה²¹ (שיטה זו היא דוגמא מצוינת לריכוז הסמכויות שבארגון).

המרדפים והמעצרים הנרחבים של צה"ל אילצו את התנועה ללכת למסלול של דצנטרליזציה ועם השנים נוצר מצב שבו השיטה השתנתה לחלוטין, שטחי אחריות אוחדו או הופרדו בהתאם לאנשים בשטח. בשלוש השנים הראשונות קרו שני תהליכים בתנועה: ראשית, השיח' יאסין הושם בכלא בשנת 89' ומאז ואילך המנגנון נשלט על ידי מנהיגים בחו"ל כמו ע'ושה בירדן ואבו מרזוק בארה"ב (כאשר דמותו המיתולוגית של השיח' יאסין מהווה דוגמא וגושפנקא למעשיהם), ושנית, לאור המעצרים והתנודות בשטח, קמה הנהגה צעירה, לוחמנית וכריזמטית אשר פעלה עצמאית בשטח, תוך קבלת מרות מהפיקוד בחו"ל. תוך כך, חל תהליך של ביזור נוסף שגרם להתרחקות הפאן האסטרטגי, ההנהגתי (שנמצא, כאמור, בחו"ל) מהפאן האופרטיבי, המקומי²².

עד שנת 91' ביצעו הזרועות השונות בעיקר פעולות של רצח משתפי פעולה בזירה הפלסטינית וזריקת אבנים, בקבוקי תבעירה וביצוע הפגנות ומחסומים נגד צה"ל. פעולות של רציחות היו נדירות ונבעו בעיקר מפעולות של יחידים הפועלים מתוך מניעים אישיים כמו הרג קרוב משפחה או פיטורין מעבודה. הפעולות הנועזות החלו בשנת 92', עת החלו גדודי אל-קסאם, ממשיכיהם המקצוענים של

¹⁷ קורץ, שם.

¹⁸ קורץ, שם.

¹⁹ משעל, עמ' 58-59.

²⁰ ליטבק, עמ' 152.

²¹ ליטבק, עמ' 153.

²² משעל, עמ' 60.

הזרוע הצבאית, לפעול בשטחים. מבין הפעולות הראוותניות הבודדות שבוצעו היו חטיפתם ורציחתם של החיילים אבי ספורטס ואילן סעדון בשנת 89' ועל כך נעצר יאסין בשנית ועוד מאות מאנשיו.

בשילוב הארגון וההנהגה יחד עם האידיאולוגיה ניתן לראות מוטיבים לניניסטים: אמנם לנין דגל באידיאולוגיה שונה לחלוטין, סוציאליסטית, אך התפישה שלו היתה אליטארית מובהקת. המפלגה היא חוד החנית של המהפיכה הסוציאליסטית, מורכבת מן העילית האינטלקטואלית המהפכנית ויש בכוחה לשמש מנוף ארכימדי להפיכתו של סדר העולם הקיים. מפלגת המונים רחבה ודיפוזית אינה יכולה לעמוד בהפיכת סדר העולם הזה. האליטה הזו, אותו אוונגרד, קאדר מצומצם של פעילים, הוא שינהיג את מיליוני הבורים בצנטרליסטיות²³.

הקודקוד השלישי של המשולש החמאסי מבוסס על מנהיגותו של השיח' אחמד יאסין. יאסין ביטא מנהיגות כריזמטית אשר הניעה את האידיאולוגיה, נתנה בה נופח הירואי והפכה את דמותו למיתוס עוד בחייו. היווצרות המיתוס היתה תהליך מקביל שחלה על האיש: הראשון, היותו איש דת בעל שיעור קומה, שהצליח לאגד סביב המסגד שבנה בעזה מאות צעירים ולארגנם לכדי ארגון ממודר ומסודר בשליטתו הבלעדית. השני, היותו נכה פיזית היושב בבית הסוהר בישראל הפכה אותו לקדוש מעונה היושב ללא עוול בכפו בבית הסוהר. ישנם מוטיבים נוספים המתקשרים עם דמותו, למשל, מוטיב המנהיג העממי: שלא כמו מנהיגי אש"ף אשר נהגו כשועי עולם, מנהיג החמאס מייצג פשטות ואנושיות בכך שהוא חי חיי פליט סגפן באותו בית בו החלה התנועה לפעול- דבר שהוסיף ליוקרתו ולכריזמה שלו²⁴. יאסין, כפי שאציג מאוחר יותר, קיבל תרומות של מיליוני דולרים ממקורות שונים בעולם אך העדיף להישאר בביתו הישן ולהוות סמל למאבק העממי האמיתי.

פעילותו של השיח' ברצועה החלה בראשית שנות ה-70, אז איגד סביבו צעירים רבים מבני מחנות הפליטים ברצועה למלחמה בפריצות ובכפירה שפשטה על עזה. תוך כך הם שרפו בתי קולנוע, וידאו, בתי הימורים ועוד²⁵. במקביל, בנה השיח' יאסין רשת של ועדות, אשר סיפקו שירותים קהילתיים במנותק מן המערכת הממשלתית וממוסדות אש"ף וניתן לומר שהוקמה רשות אוטונומית בהנהגתו הבלעדית של השיח'. התאגדות ועדות אלו קיבלו גושפנקא חוקית מהממשל כאגודה עותמאנית ונקראו אל-מוג'מע אל-אסלאמיה וכך הפך השיח' יאסין למנהיג, הלגיטימי, כביכול, גם על כוחות הבטחון הישראלי. גם לאחר שנכלא בפעם הראשונה, בשנת 85', המשיך השיח' להוות הדמות השלטת, למרות שלכאורה שלטו בתנועה אישים אחרים. כך, למעשה, מתבצעת ההנהגה עד ימים אלו²⁶. בתחילת האינתיפאדה התברר תפקידו החשוב של יאסין: מעבר לכך שהקים מסגדים רבים אשר היוו מרכזים לתנועה החדשה, הוא היה האדם שריכז את כל הפעילות סביבו. פעילות שכללה ארגון אנשים לפעילויות, התקשרות עם ראשי המנגנונים בעזרת דרכי קשר מיוחדים²⁷, אחריות על כתיבת הכרוזים והפצתם, תוכן סיסמאות הרחוב והשקעת מרץ רב באיסוף כספים וחלוקתם למפקדי

²³ שלמה אבינרי, רשות הרבים, (מרחביה 1995), עמ' 205-207.

²⁴ ליטבק, עמ' 155.

²⁵ רוני שקד, חמאס- מאמונה באללה לדרך הטרור, עמ' 55, 68-60.

²⁶ קורץ, עמ' 166.

²⁷ שקד, עמ' 103, פירוט על האשגרים המשלשים, שמות הקוד ועוד אלמנטים ששמרו על רמת המידור הגבוהה של התנועה.

האיזורים הן לצורך בניית קאדרים ללחימה והן לצורך העברת כספים למשפחות חללי האינתיפאדה.²⁸

כמו אחד בן-בלה ונלסון מנדלה, ממשיך השיח' יאסין להיות המנהיג הבלתי מעורער של החמאס, אפילו בשיבתו בכלא.²⁹ למרות שההנהגה בפועל עברה מאוחר יותר לירדן ולאררה"ב, יאסין התנתק מהשטח כמעט לחלוטין, עדיין הוא נותר סמל לפלסטינים רבים הרואים בו אישיות לאומית ודתית כאחד.³⁰ מנהיגותו נראית בבירור עם תחילת האינתיפאדה: רק במחצית השניה של דצמבר '87 התיר מעבר לשלב הג'יהאד הצבאי, כאשר עד אז דגל בעקביות בשלב הראשון, שלב הדעוה והתרביה (החינוך), והקים את החמאס.³¹

למרות שלא האמין במאת האחוזים במעבר לאלימות, הוא ראה נכוחה את המפה והבין שלחץ הפעילים וקצב התפתחות המאורעות יכול להביא לקרע עם הפעילים, קרע בין הדורות ובריחת פעילים מתוך התנועה לתנועות הדוגלות בטרור ובאלימות. יאסין גם הבין שהקמת הקו"מ (ההנהגה הלאומית המאוחדת בהנהגת אש"ף) יכולה להוות יתרון לאש"ף ומדרגה להשתלטותו הבלעדית על הרחוב הפלסטיני. זוהי התייצבות במאבק כפול, לאומי ודתי, מול האויב היהודי-ישראלי, ומול האליטה הפלסטינית-הלאומית.³² מיד לאחר הקמת התנועה גיבש יאסין מועצת הנהגה מדינית בראשותו ועם מעצר הפעילים המרכזיים, מילא את השורות, החמיר את כללי המידור וגם העביר את סמכות כתיבת הכרוזים לסניף שישב בגדה. עד מעצרו, במאי '89, נראה שמוקדי הכוח עברו לגדה, אך מעצרו החזירו לכותרות: השיח' המשותק הפך לסמל, הוקם למענו "ועד בינלאומי להגנת שיח' יאסין" שפרסם את פועלו ואת התנהגות הממשל כלפיו בעולם, כרוזים שיצאו בשטחים קראו לאמנסטי ולממשלות העולם המערבי לפעול להצלת השיח' המשותק ומפגשים היסטוריים נערכו בין מנהיגי הפת"ח לחמאס, אשר גולת הכותרת היתה פגישת חבר הכנסת האשם מחמיד מחד"ש עם השיח' יאסין בכלא.³³

עם היכנסו לכלא עברה ההנהגה בפועל למוסא אבו-מרזוק בארה"ב, אך יאסין עדיין נשאר הדמות הרוחנית ומייסד החמאס, דמות אשר מבצעי הפיגועים מקדשים והחוטפים שואפים לבצע פיגועי מיקוח על מנת לשחררו.

פרק שני

:"

העמקת האחיזה באוכלוסייה הפלסטינית היא ראש החץ של המאבק המתנהל על ההנהגה בין הזרם הדתי לזרם הלאומי הפלסטיני. אחיזה חזקה משמעה עורף כלכלי חזק אשר יממן הקמה ואחזקה

²⁸ קורץ, עמ' 167.

²⁹ עקיבא אלדר, "קפה תוצרת חברון", הארץ, 1 בינואר 1993.

³⁰ בכור, שם.

³¹ אהוד יערי וזאב שיף, אינתיפאדה, עמ' 223.

³² ליטבק, עמ' 152.

³³ שקד, עמ' 143.

שוטפת של מוסדות חינוך, חברה ורווחה אשר יאפשרו מעורבות בכל תחומי החיים בשטחים³⁴. אמנם מוסדות החמאס הוקמו במהלך השנים, אך תחזוקתם, הענקת סיוע מתמיד לנפגעי ויתומי האינתיפאדה, קניית נשק וחומרי חבלה, שכר ועוד הצריכו ממון רב. עד מלחמת המפרץ קיבל אש"ף את מירב הסיוע ממדינות המפרץ, סיוע אשר נאמד ביותר ממיליון דולר ליום אשר נכנסו לשטחים לצורכי האינתיפאדה. החמאס התבסס על תרומות צדקה (זכאת) שנאספו במסגדים בשטחים, מתמיכה כספית גדולה מהפזורה הנמצאת במערב ומסיוע קטן יחסית ממדינות המפרץ; כנראה שכספים אלו הועברו ברובם למערכות הסוציאליות ולא הספיקו לפעילות החבלנית³⁵.

ההשקפה שביטאה חמאס במלחמת המפרץ צריכה להיראות בקונטקסט של התחרות שלה עם אש"ף על השליטה בשטחים: החמאס נקלע בין דעת קהל התומכת ברובה בצדאם חוסיין, הפאן ערביסט החילוני, ובין תלותה הכלכלית במדינות המפרץ. לבסוף, החליטה תנועת החמאס, מטעמים פרגמטיים כלכליים, לתמוך במדינות המפרץ, לרבות סעודיה הפרו-מערבית המובהקת. סעודיה, מצידה, הגבירה את תמיכתה בחמאס במסגרת מדיניות שתכליתה להקשות על אש"ף, עקב התייצבותו לצד עיראק, על ידי מניעת סיוע כספי מן הארגון וחיזוק גורם מתחרה - החמאס.

למרות התמיכה, לקראת סוף הלחימה בצדאם, כנגד כוחות הפלישה האמריקאים ולמרות התפייסות סעודיה עם אש"ף לאחר המלחמה, נותר הסיוע הסעודי לחמאס בעינו, הסיוע לאש"ף קוצץ לחלוטין, לרבות מיסי פלסטין השונים³⁶. בנוסף לתמיכה הסעודית נוספה בשנת '92 תמיכה מסיבית של 30 מיליון דולר בשנה מאיראן, אשר הפכה לנושאת הדגל של הטרור האסלאמי בעולם במקומה של סוריה, אשר החלה בניהול שיחות דו צדדיות עם ישראל³⁷. מה שקרה בפועל הוא הרעה במעמדו של אש"ף: מאחר ובראשית שנות ה-90 הוחל בנייתם של מוסדות לאומיים וכלכליים לטווח רחוק, הסתמך אש"ף על הסכומים שייכנסו במשך השנים ממדינות ערב השונות לצורך תפעולם³⁸ אך עצירת הסיוע לא רק שעצרה את בנייתם של המוסדות, היא גם הביאה ליכולת ירודה יותר לסייע לאוכלוסייה להתמודד עם האינתיפאדה ובדיעבד, למעבר רבים לשירות החמאס, אשר הציע מוסדות וסיוע יעילים יותר. במסגרת ניתוק היחסים עם אש"ף, גורשו 300 אלף העובדים הפלסטינים שעבדו במדינות המפרץ ובכך נגרם נזק משולש נוסף לאש"ף: הראשון, איבוד הכנסה של 400 מיליון דולר שנשלחו מדי שנה מפועלי המפרץ למשפחותיהם בשטחים. שנית, שובם של אלפים לגדה יצר לחץ עצום על שוק העבודה והגדיל את האבטלה³⁹, שהיתה עצומה בלאו הכי בגלל מדיניות צה"ל (סגר ועוצר) ובגלל הצטרפות 160 אלף עולים מבריה"מ לשוק העבודה בישראל⁴⁰. שלישית, מרבית הפועלים הפלסטינים עברו מהמפרץ לירדן ומצבם הכלכלי הגרוע חייב את תמיכת משפחותיהם, דבר שהביא להוצאת כסף רב מהשטחים ולהרעה נוספת במצב אש"ף ובפופולריות שלו, במיוחד ברצועת עזה שם הגיע העוני לסף רעב על פי רובינשטיין⁴¹.

ברטרנספקטיבה (בראייה לטווח ארוך) יוצא החמאס מחוזק ממלחמת המפרץ, אך בטווח הקצר, הרגש הדתי העמוק שעלה כתוצאה מהמלחמה דעך לאחר ההפסד העיראקי לכוחות האמריקאים

³⁴ קורץ, עמ' 171.

³⁵ ראיון עם רוני שקד, 8 בנובמבר 1998.

³⁶ רוני שקד, "ערפאת פושט יד", ידיעות אחרונות.

³⁷ חצב, 18.05.93/844/0003.

³⁸ יוסי טורפשטיין, "צמצום הסיוע הכלכלי של אש"ף מקטין את השפעתו באיזור", הארץ, 1 בינואר 1993.

³⁹ עקיבא אלדר, "קפה תוצרת חברון", הארץ, 1 בינואר 1993.

⁴⁰ Jean-Francois Legrain, "A Defining Moment: Palestinian - Islamic Fundamentalism", pp. 76-

77.

⁴¹ דני רובינשטיין, "לא יאפשרו לסגת", הארץ, 27 בינואר 2001.

ולערפאת, אשר צפה עתיד כלכלי רע לאור מדיניותו הכושלת במלחמה, לא נותר אלא לקפוץ לעגלת שיחות השלום שהחלו במרס '91 (ברור שזו לא הסיבה היחידה לקפיצתו על עגלה זו). לאור שיחותיו של בייקר, מזכיר המדינה האמריקאי, עם נציגים פלסטינים לאומיים מובהקים, כמו פייצל חוסייני וחנאן עשראווי באפריל ובמאי '91, הגיב החמאס בשני אופנים: ראשית, פעילות בכל דרך לשכנוע אש"ף ודעת הקהל הפלסטיני שמעשה כזה הוא מזיק. במסגרת פעילות זו, הופצו כרוזים, המאשימים את עושי השלום בבגידה והתחברו עם החזית העממית והחזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין. שנית, היה מאמץ להשפיע על אש"ף מבפנים, אך מאמץ זה נכשל מאחר ואנשי החמאס דרשו בחירות חופשיות למל"פ או הענקת ייצוג של 40% מכלל המושבים לחמאס תוך הדגשת מדיניות המאבק המזוין כ"דרך וכאמצעי"⁴². ברור שאש"ף לא הסכים לדבר ממה שרצו אנשי החמאס ומכאן ואילך חזרו היחסים בין השניים להיות כפי שהיו לפני מלחמת המפרץ - קיטוב ואלימות. ככל שביקורי בייקר תכפו, כך רבו גם מקרי הדקירות והרצח, ההסתה על ידי כרוזים והשביתות ההמוניות של החמאס ופתח. קורץ טוענת שמרבית הרציחות באותה תקופה נבעו מסכסוכים אישיים שקיבלו נופך לאומי-דתי ברוח התקופה⁴³. מיוני עד ספטמבר אותה שנה היתה הפסקה בפעילות הטרור הפנימי כתוצאה מכרוז משותף שפורסם בירדן⁴⁴. במשך התקופה המדוברת קרו שני מקרי רצח בירושלים: האחד, בשלהי פברואר והשני, בעשירי במרס, כאשר פלסטיני רצח ארבע נשים. שתי פעולות אלו היו עצמאיות, בוצעו בסכין והתבררו, כמו רוב מקרי הרצח שאירעו בישראל לפני כן ולאחר מכן, שהיו כנקמה על מות קרוב באינתיפאדה, כתגובה על רקע מאורע פלסטיני חשוב (כמו טבח מערת המכפלה על ידי גולדשטיין ב-94), או כפיטורין מעבודה. בכל המקרים נתפסו הדוקרים והודו שכרוזי החמאס הם שנתנו להם את הגושפנקא לפעול וגם שהם לא חברי התנועה בפועל⁴⁵. במהלך התקופה הנדונה, התבצעו גם שתי חדירות כושלות מירדן לישראל (השלישית, כושלת גם היא, התבצעה בשנת '92) ובסך הכל ניתן לומר שמרבית תשומת הלב הופנתה לזירה הפנים פלסטינית.

בנוגע לטרור הפנימי, ניתן לייחס טרור זה לתיאוריה של יהושפט הרכבי הדנה בברוטליות שבטרור: ברוטליות זו מופנית פעמים רבות החוצה, אך מביאה לברוטליזציה ולאלימות בין הארגון ובין ארגונים עמיתים ויריבים וההיסטוריה הוכיחה שמלחמות אחים מתחילות מאירועים מעין אלו⁴⁶.

החל מספטמבר '91 החלה התלקחות חדשה כתוצאה מהליכת אש"ף לשיחות במדריד. לאחר אישור שיחות מדריד במל"פ, הביעו תומכי החמאס את שאט הנפש שלהם בשתי דרכים: הראשונה, הפצת כרוזים המלגלים על אש"ף, והשניה, יצירה לראשונה של "ועידת הסירוב" בטהרן שכללה את כל חזיתות השמאל השונות והארגונים הפונדמנטליסטים בשטחים⁴⁷. חזית זו, שכונתה חזית ה-10, התגבשה לכדי ברית נגד ערפאת והשלום בספטמבר '92 וגם באוקטובר '93 וביטאה את מורת רוחו של העם הפלסטיני מהקונספציה שהתוו ערפאת ופת"ח.

בסוף ספטמבר אותה שנה התחדשו הרציחות והאלימות, תוך התנהלות קטטות, שביתות והפגנות המוניות מטעם חזית ה-10, תקיפת תהלוכות שלום בעזה ורציחות בקלקיליה. במהלך המהומות היו נסיונות לתקוף את פייצל חוסייני ומנהיגי פת"ח וחמאס נוספים בדצמבר אותה שנה⁴⁸, בסוף ינואר

⁴² קורץ, עמ' 195.

⁴³ שם, עמ' 196.

⁴⁴ שקד, עמ' 258.

⁴⁵ Anat Kurz, Hamas: Radical Islam, p.36.

⁴⁶ הרכבי, מלחמה ואסטרטגיה, עמ' 206.

⁴⁷ שקד, עמ' 260.

⁴⁸ שם, שם.

שכחו הרציחות והמהומות ובבחירות שנערכו בפברואר, מרס ומאי '92 השיגו החמאס שיפור רב מהבחירות הקודמות אשר נערכו בשלהי '91: ניצחונות מוחצים במכללת אבו-דיס ובפוליטכניקום בחברון, 40% תמיכה ויותר בבחירות לאגודות המקצועיות השונות בחברון, 60% בלשכת המסחר בחברון! שוויון בחלוקת הקולות עם פת"ח בלשכת המסחר בשכם וזכייה בכל המושבים באגודת סס"ת בעזה ולשכת המסחר ברמאללה⁴⁹. התוצאות הללו, המהוות הצלחה לחמאס, באו למרות איחוד 4 רשימות של פלגי אש"ף והדבר מרמז הן על חולשת אש"ף והן על התחזקות הפאן הדתי-רוחני.

מדד הבחירות הוא מדד חשוב ביותר להבנת עלייתה האלקטוראלית ועלייה במפלס הפיגועים של החמאס היות והוא שם את האצבע בבהירות על הלך הרוח בשטחים. למרות שהזרוע הצבאית, כפי שאראה בהמשך, כמעט ולא זוכה בנתחים כלכליים ואף לא זקוקה להם, הרי שהפריפריה היא שזקוקה לנתחים הכלכליים שהגיעו מסעודיה, איראן והפזורה: הללו הגיעו ישירות ובעקיפין לארגוני הסעד הרבים של התנועה. בעקבות זאת, הצטרפו אליה רבים מטעמים פרגמטיים אישיים - ברובם בגלל המשבר הכלכלי. אנשי הפריפריה, אשר לא נחשבו כאנשי חמאס מובהקים, מאחר ולא עברו את מסלול ההיטהרות הדתית והנפשית שעובר איש הזרועות השונות של החמאס⁵⁰, באו, ברובם, כאמור, מעניינים כספיים, והצביעו בקלפי למען החמאס - זהו הערך המוסף של הממון הסעודי והאיראני. הם הביעו בבחירות שאט נפש מההנהגה הלאומית, שנמצאה בתוניס והיתה עסוקה בשחיתותיותיה, מהמצב הכלכלי הגרוע וזאת תוך קורת רוח מפעילויות החמאס. בנוסף למוסדות הסעד של התנועה היא קיימה גם טרור אידיאולוגי נגד האויב הציוני שהתבטא בקיצוצים ואבידות כבדות בנפש ליהודים. הקשר בין פיגועים לבחירות נראה עתה הגיוני יותר, כאשר הבחירות נותנות לגיטימציה לפיגועים וההיפך. המלחמות הפנימיות בין פת"ח לחמאס היו מלחמות על דעת הקהל, ובעצם מלחמות על ההנהגה העתידית של הרחוב הפלסטיני. באין מנגנונים דמוקרטיים שיאכפו את החוק וירסנו את אנשי המחנות השונים, אין תימה מדוע התפתחו תגרות רחוב, סכינאות ואף ירי בין המחנות, שהרי מטרתם ברורה - שליטה על הרחוב בכל מחיר.

במקביל לבחירות המשיכו מעשי האלימות והאיומים של הפת"ח כנגד החמאס ובמאי '92 היתה קימת תחושה של לפני פרוץ מלחמת אחים. על מנת למנוע התפתחות זו התארגנו מנהיגי הפת"ח והחמאס במהלך החודשים הבאים ונוסחו מספר "אמנות כבוד", וגילויי דעת משותפים בכירים מקרב שתי התנועות ערכו פגישות משותפות, אשר עוד במהלכן קורות התנגשויות רעולי פנים, פריצות למסגדים ורציחות בין פעילי התנועות והתנצחויות מילוליות בין ראשיהן⁵¹.

קורץ טוענת שהחרפת היחסים היתה על רקע התהוות הקואליציה החדשה של השמאל בישראל, בראשות יצחק רבין. לאור מה שנאמר, חלה התארגנות של אש"ף להקמת תשתית מוסדית לאוטונומיה העתידית. ומן הצד השני, הדתיים וחזיתות השמאל מתאחדים בדמשק לצורך לחימה בברית העתידית - אש"ף והשמאל הישראלי, במטרה אולי, להעלות את הימין לשלטון⁵². נראה שחטיפת החייל אלון קרוואני היתה רמיזה עבה ביותר לשלטונות ש"חזית ה-10" היא לא חזית קיקיונית והראתה בבהירות שחמאס הוא נותן הטון⁵³.

⁴⁹ הארץ, 27 במאי 1992. דני רובינשטיין, "אשף מאבד שליטה", הארץ, 26 במאי 1992.

⁵⁰ ראיון עם רוני שקד.

⁵¹ שקד, עמ' 264-266.

⁵² קורץ, עמק 197.

⁵³ סלימאן א-שאפי, חדשות, 30 בספטמבר 1992.

המהומות בין החמאס לאש"ף המשיכו גם בחודשים אוקטובר, נובמבר ודצמבר של אותה שנה, בו גורשו 415 פעילים ו-1500 נעצרו, רובם אנשי הזרוע המדינית ורק מיעוטם אנשי עז א-דין אל-קסאם. משך שלושת החודשים הללו, הגיעו פיגועי החמאס לשיא חדש וגם שיתוף הפעולה שלהם עם איראן: ב-25 באוקטובר נרשמו שתי פעולות מקבילות, האחת של רצח חייל במערת המכפלה והשנייה הרג ארבעה חיילי צה"ל על ידי החיזבאללה. שבוע לאחר מכן נחתם הסכם בין החמאס לאיראן והארגון קיבל 30 מיליון דולר למימון פעולותיו ואימונים בלבנון ובטהרן. את העלייה במספר ניסיונות הפיגוע יש לראות, אם-כן, על רקע העלייה בפופולריות של התנועות הפונדמנטליסטיות בשטחים ובעולם הערבי בכלל. העלייה בפופולריות נבעה, כפי הנראה, מניסיון לשיבוש התהליך המדיני שנמצא בקיפאון עמוק באותה תקופה, ובתמיכת איראן במימון ובארגון⁵⁴.

שלוש רציחות, אשר במהלכן נהרגו ארבעה חיילים בעזה ואיש מג"ב, ניסים טולדנו, שנחטף לפני שנרצח, היו שיא בפעילות החמאס והראו פופולריות חסרת תקדים על חשבוננו של אש"ף, אשר דשדש במקום בשיחות מדיניות עקרות⁵⁵.

92 -

במקום שהגירוש יביא להשתלטות אש"ף על הרחוב, קרה הדבר ההפוך: אש"ף, באקט של סולידריות שמשמעו, לדעתי, פחד, הוציא כרוז משותף עם החמאס הקורא להסלמת המאבק והשהה עצמו מהשיחות עם ישראל⁵⁶. האידיליה לא נמשכה זמן רב וכבר בינואר הטיחו ראשי התנועות האשמות. הצעות שהציע אש"ף - להצטרפות לתנועה ומדינות אירופה - להצטרפות לתהליך השלום, נתקלו בסירוב. לאחר הגירוש, הפופולריות של תנועת החמאס היתה בשיאה וכן גם יכולת איסוף וגיוס הכספים⁵⁷. לעומתו, אש"ף היה מצוי באותו זמן בתהליך של משבר כלכלי וארגוני עמוק שבא כתוצאה מהתהליך שהוסבר בתחילת הפרק (עמ' 9). תהליך זה הביא להתמוטטות המערכות הבירוקרטיות-מוסדיות שהוקמו בשנים האחרונות, לסגירת עיתונים משרדים ונציגויות, לאי תשלום משכורות, לקפיצת שכר הלימוד באוניברסיטאות ב-50% ואף למעילות ולשחיתויות בצמרת אש"ף שהתגלו בשלהי יוני 1993⁵⁸.

לאור הפופולריות ברחוב הפלסטיני וכתגובה על הגירוש, החל החמאס ברציחות כבר בתחילת '93 ובסוף מרס אותה שנה היה מנין הנרצחים 13, מהם אישה אחת שנרצחה בחולון, כנראה על ידי פעולת יחיד שבוצעה מתוך נקמה, שני מתנחלים שנדרסו בצומת עלי ועשרה אנשי ביטחון, רובם ברצועה. פעולות החמאס הפכו לראוותניות יותר (מכוניות תופת וחטיפות חיילים לצורך מיקוח) והפגיעות בנפש היו קטלניות יותר, דבר שהשפיע גם על הבחירות, שם אחוז התמיכה בחמאס דומה לאחוז התמיכה בפת"ח 40%-35%⁵⁹.

מעניין לציין תופעה מאוד חשובה שהחלה מאז הגירוש: מדיניות של אי אלימות פיזית כנגד אש"ף תוך ריכוז מאמצים של ראשי החמאס להידברות בין שני הצדדים וקריאה לאחדות⁶⁰. לקראת הסכם אוסלו, שנחתם בווינגטון ב-13 בספטמבר '93, הגביר החמאס את פעולתו: ארבעה חיילים נרצחו

⁵⁴ דני רובינשטיין, "פרשנות", הארץ, 24 בנובמבר 1992.

⁵⁵ דני רובינשטיין, "הקנאים משתלטים", הארץ, 24 בדצמבר 1992.

⁵⁶ רוני שקד, "לאחר הגירוש: הסלמה בשטחים", ידיעות אחרונות, 21 בדצמבר, 1992.

⁵⁷ משעל, עמ' 32.

⁵⁸ גיא בכור, "שורה של מעילות כספיות", הארץ, 5 ביולי 1993.

⁵⁹ חצב, 844/0003, 18 במאי 1993.

⁶⁰ הארץ, 13 בספטמבר 1993.

בעזה ונהג אוטובוס ליד אשקלון. מיד לאחר ההסכם אירעו מקרים קשים ביותר של ירי בחברון, אשר פצעו קשה מספר חיילים, נרצח אדם בבצרה והתגלו שלושה מקרים של הכנת מכוניות תופת. אירועים אלו, שהלכו והפכו לרצחניים וראוותניים יותר משך כל שנת '94 ו-'93 נבעו מתחרות באש"ף ובכדי למנוע סחף בפופולריות שלהם לעומתו. לחמאס אין תכנית חלופית, למעט כינון המדינה האסלאמית האידיאית, לכן מבחינת החמאס היתה זאת צומת דרכים חשובה היות ורצה להשיג שני דברים: הוצאת צה"ל מהשטחים יחד עם העלאת דעת הקהל. פיגועים בישראל יכולים לעצור את התהליך או להאט אותו, אך יכולים להביא גם לעצירת הנסיגה. נשאלת השאלה מה החמאס רוצה למעשה? האם הוא מעוניין בנסיגת צה"ל או לא?! ברור שהחמאס מעדיף נסיגה חד צדדית ללא הסכם, המחייב גם את הפלסטינים. הדילמה היתה שעליית מפלס האלימות עלולה להוביל למלחמות עם אש"ף וצה"ל. צידוד באי אלימות בישראל ייחשב כהתרחקות מהאידיאולוגיה ולירידה בפופולריות בעקבות זאת, ויכול אף להוביל להיעלמותם הפוליטית. לפיכך, הוחלט בתנועה לתמוך במאבק המזוין לצורך הוצאת צה"ל מהשטחים באורך חד-צדדי ובלא קשר להסכם שהושג⁶¹. לצורך המחשת אי האלימות הפנימית, גיבשה תנועת החמאס מסביבה "חזית סירוב דמוקרטית אסלאמית לאומית" - אשר למעט ארגונו של ג'ורג' חבש, מרבית הארגונים שבו אינם נמצאים בשטחים ואינם מהווים מוקד השפעה כלשהו⁶². חזית זו הביאה לניצחון הסטורי באוניברסיטת ביר זית, כאשר זכו בכל תשעת המושבים במעוז הלאומי הפלסטיני המובהק ביותר בשטחים. דבר זה מציין את הכרסום במעמדו של פת"ח ואת הכרסום הגדול באמון התושבים בהסכם⁶³.

סקרי דעת קהל בשטחים החל מספטמבר '93 (באחוזים)

דצמ' '94	אוג' '94	מאי '94	אפר' '94	מרס '94	פבר' '94	ינו' '94	דצמ' '93	נוב' '93	אוק' '93	ספט' '93	
16.6	13.9	12.3	15.9	15.6	13.9	14.7	12.6	14.6	13.3	7.4	חמאס
43.1	39.0	44.4	37.8	36.4	41.6	34.9	42.2	41.3	44.7	45.6	פת"ח

עובד מנתונים גולמיים כפי שהופיעו בסקרי המרכז הפלסטיני למחקר בהנהלת ח'ליל שקאקי, שכס.

מסקרי דעת הקהל שנערכו במכונו של ח'ליל שקאקי בשכם (המרכז למחקר וללימודים פלסטינים) עולה שפריצת הדרך באוסלו הביאה לאחוזי תמיכה גבוהים באש"ף ונמוכים ביותר לחמאס 45.6% לעומת 6.6% בלבד לחמאס (ראה טבלה מלאה בנספחים), אך עם דשדוש השיחות, המצב החמור של אש"ף, התחברות "חזית ה-10" ובמיוחד עם עליית רף האלימות של החמאס נגד ישראל, קפץ מדד דעת הקהל והכפיל עצמו לטובת החמאס. בנובמבר שנת '93 המשיך הפער לקטון, אך מאורע כלשהו הביא לירידת התמיכה בחמאס ועלייה לאש"ף, יכול להיות שהיתה זאת הציפייה לביצוע הסכם עזה ויריחו, אך עם אי יישום ההסכם, עלה שוב אחוז התמיכה בחמאס ושיעורי ה"הצבעה" לאש"ף ירדו באופן דרסטי בחודש ינואר '94. הדבר מרמז על התחזקות הגורמים הקיצוניים בשטחים והיחלשותו של ערפאת⁶⁴. עד כינון הרשות הפלסטינית, במאי '94, ארעו עוד מספר תהפוכות בשטחים: בינואר נרצחו 21 תומכי חמאס בחברון על ידי הפת"ח והדבר הראה על חוסר יכולת של הנהגת אש"ף למנוע רציחות פנימיות. שיא הפופולריות של החמאס היה בחודש מרס אותה שנה, מיד לאחר הטבח

⁶¹ משעל, עמ' 21.

⁶² גיא בכור, "ארגונים מקרטון", הארץ, 7 בספטמבר 1993. Kurz, p.34. יוסי טורפשיין, "זה בנשק זה בכרוזים", הארץ, 14 בספטמבר 1993.

⁶³ רוני שקד, ידיעות אחרונות, 25 בנובמבר 1993.

⁶⁴ אלוף בן, הארץ, 14 בדצמבר 1993.

במערת המכפלה על ידי ברוך גולדשטיין, אך במאי חזר מדד דעת הקהל למימדיו ההתחלתיים, קרי, 44.4% לאש"ף/לרשות ו- 12.3% לחמאס. הרשות הפלסטינית סימלה מהפך בדרך החשיבה הכללית הפלסטינית מאחר וכעת המנהיגות יושבת בשטחים ומנהיגה מקרוב את העניינים, כאשר מטרתה העיקרית היא החלשת החמאס ושליטה על מוקדי הכוח שלו. מבחינת ערפאת היתה עדיפות לדיאלוג על פני עימות תוך המחשה מיהו בעל הבית האמיתי⁶⁵ מחד ותוך רצון ליצור לגיטימיות אצל החמאס מאידך על ידי אמירות בוטות כנגד ישראל והכרזות שירושלים היא בירת פלסטין. החמאס, מבחינתו, רצה להראות כאופוזיציה לגיטימית ולהעלות בכך את דעת הקהל, אך יחד עם זאת ראה ברשות איום אסטרטגי קיומי. משעל טוען שללא נשק הג'יהאד, פחדה התנועה מחשיפה ללחץ שיביא לשאיבתה לתהליך קואופטיציה שיוביל לאבדן כוחה: שיתוף פעולה עם הרשות יסכן את אובדן הסממנים של תנועה לוחמת לעצמאות פלסטין ובסופו של דבר גם לאבדן המדינה האסלאמית המיוחלת. המסקנה הנובעת מכך, לדעת משעל, היא המשך הטרור והעלאת הרף מדרגה, תוך הקפדה על אי אלימות כנגד הרשות הפלסטינית⁶⁶. בכל זאת העדיף החמאס, כצעד אסטרטגי, לנסות ולהיכנס למערכת הפוליטית והפסיקה את הפעילות הטרוריסטית בתוך ישראל⁶⁷ עד ספטמבר '94 (הטרור בגדה וברצועה המשיך במשך כל חודשים אלו). במהלך יולי-ספטמבר נעשו מספר רב של פיגועים בתוך השטחים אשר נעשו ברובם תוך הסכמה שבשתיקה של ערפאת⁶⁸ ונראה שערפאת העדיף ארגון קיצוני מימינו: כך הוא נראה כמתון והפופולריות שלו בישראל ובעולם עולה. לאור התקרית שהיתה באוקטובר, בה נהרגו 16 איש ומאתיים נפצעו מאש המשטרה הפלסטינית במהלך פיזור הפגנה ליד מסגד בעזה, הבינו בחמאס שפגיעה באש"ף בתהליך השלום ובמפלגת העבודה יעבור רק בתוך ישראל ולכן החלו, החל מחודש אוקטובר '94, בסדרה של פיגועים והתאבדויות באוטובוסים בתוך ישראל⁶⁹.

⁶⁵ עמנואל סיון, "המקל והגזר", הארץ, 27 ביוני 1994.

⁶⁶ משעל, עמ' 21.

⁶⁷ טל שחף, מעריב, 26 ביולי 1994.

⁶⁸ משעל, עמ' 22. ידיעות אחרונות, 19 באוגוסט 1994.

⁶⁹ Kurz, p. 44.

פרק שלישי

- :

”

במשך חמש שנות האינתיפאדה הראשונות בשטחים, היו הפיגועים המזוהים עם החמאס "אנמיים" יחסית והתבססו בעיקר על חבלה זעירה, זריקת בקבוקי תבעירה, דקירות סכינים אקראיות ולעתים נדירות אף על ירי. מתוך האמור לעיל עולות מספר דילמות: ראשית, מדוע התנועה, אשר החזיקה בקו כה מיליטנטי כלפי ישראל ואש"ף, החלה בפיגועים האיכותיים רק בשלהי שנת 92? האם לעיתויים של פיגועים אילו היתה משמעות או שהדבר היה תלוי בהחלטה שרירותית של התנועה? התשובה לשאלות אלו גלומה בהיווצרות גדודי עז א-דין אל קסאם בתחילת שנת 91 בעזה. לצורך הבנת הקמת הגדודים חייבים לעבור, ראשית, סקירה קצרה על התהוותם, התהוות הטרור, המידור וההנהגה.

ראשית פעילות הטרור החמאסית היתה בזרוע הצבאית שהקים יאסין בשנת 83 (ראה עמ' 5) כחלק מהמג'מע. בשנת 84 נעצרו יאסין ורוב חבריה ורק ביוני 87 החלה הזרוע לפעול מחדש, כאשר השיח' מגבש פיקוד היררכי, נוקשה, כשהוא עומד במרכז וכל פעילי השטח, הפועלים במידור, פועלים בפיקודו הישיר. ארגון זה עסק בעיקר בגיוס, באימונים ואף ביצע פיגועים חובבניים ובלתי משמעותיים, ששיאם היה בפיצוץ מטען בחוף תל-אביב שכתוצאה ממנו נהרגה מתרחצת⁷⁰. מתוך חוליות אלו צמחה חוליה 101, אשר נחשבת כ"חולית המבצעים" הראשונה של החמאס. חוליה זו קבעה נורמות חדשים של פיגועים ומידור (שימוש בשיטות מתוחכמות להעברת מסרים), אשר שיאם היה חטיפת ורציחת החיילים אבי ספורטס ואילן סעדון באפריל ומאי 89⁷¹.

תחילת גדודי אל קסאם היתה בתחילת 91, זמן קצר לאחר גלי המעצרים הנרחבים שביצע צה"ל, ומטרתם הראשונית היתה רצח משתפי פעולה כחלק מהמלחמה שהכריזה התנועה לצורך הצלת החברה הפלסטינית מנגע הסמים, הזנות ושאר הרעות החולות שפשעו בה. עד סוף שנת 91 נרצחו ברצועה 19 פלסטינים חשודים בשיתוף פעולה על ידי חוליות אל קסאם השונות⁷². מנגנון הפעילות נגד חיילי צה"ל החל להתארגן רק באוגוסט 91 על ידי וליד עקאל ופעולתו הראשונה היתה רצח דורון שורשן, מתנחל מכפר דרום, בירי לעבר מכוניתו. הירי הזה, כך נטען, היה הבעת שאט נפש מהמשא ומתן המדיני בין ישראל לפלסטינים וניסיון לשבשו⁷³. גם שתי הפעולות הבאות של החוליות היו כנגד מתנחלים ברצועה, אך רק באוגוסט 92 החלו פעולות הרצח הראוותניות של החוליות כנגד אנשי ביטחון (חיילי צה"ל, אנשי מג"ב, מפעילי שב"כ) וזאת, לאחר שבעה חודשים בהם לא נרשמה פעילות בלתי שגרתית כנגד חיילי צה"ל, למעט מטעני חבלה קטנים ושימוש בנשק קר בלבד. לפי דעתו, הדבר נבע מחוסר תשתית צבאית מתאימה ומחוסר קשר בין החוליות בשטח, מאחר וכללי המידור קבעו שכל חוליה מקושרת ישירות עם המפקדה בירדן. העלייה באיכות הפיגועים נובעת מבניית תשתית כלכלית וארגונית חזקה על ידי ההנהגה בארה"ב ובירדן. תשתית זאת יכלה לצאת

⁷⁰ שקד, ע'ע' 128-133.

⁷¹ נחמן טל, "ג'יהאד נוסח אל קסאם", דבר השבוע, 8 במרס 1996.

⁷² שקד, עמ' 300.

⁷³ שם, שם.

לפועל רק כתוצאה מאספקת המזומנים שבאה בעקבות ה"ברית" עם מדינות המפרץ במלחמה: כתוצאה מכך החלה זרימת מזומנים רבה שאפשרה קניית נשק וחומרי חבלה טובים יותר, השכרת דירות וכלי רכב ומימון אימונים בירדן⁷⁴. לכספים אלו נוספו כספים שהגיעו כתוצאה מההסכם עם איראן, אשר גם אימנה את הגדודים בלבנון ובטהרן. שיפור איכות הנשק והלוחמים הביאה בהכרח גם לשיפור ברמת הפיגועים ובראיותנותם. ראוי לציין שסכומי הכסף שנכנסו שישמשו לתשתית הזרוע הצבאית בלבד. לאחר מכן, הם לא נזקקו כלל לסיוע והיו אף כאלה שמימנו פיגועים מכספים הפרטי⁷⁵. עד סוף שנת '94, התקופה בה דנה עבודה זו, ביצעו אנשי הגדודים עשרות פיגועים וגרמו לעשרות אבידות בנפש. אופי הפיגועים השתנה בתקופות מסוימות בהתאם למדיניות שהותוותה על ידי מרזוק בארה"ב ונזאל בירדן, אך ברוב המקרים לא היתה התערבות ואף לא ידיעה של האגף המדיני לגבי הפעילות בשטח⁷⁶ (למעט הפיגועים הגדולים כמו חטיפות, פעולות התאבדות ופעולות ראוותניות נוספות ת.א).

מסקירה מדוקדקת במפת הפיגועים עולה שמינואר עד מאי '92 היו שלוש רציחות מתנחלים ברצועה. מספטמבר '92, לדעתי בעקבות חידוש השיחות בווינגטון ובעקבות גיבוש התשתית עליה דובר לפני כן, החלו פיגועים בחיילי צה"ל במספר אופנים: מדריסה, רצח פנים לפנים ורצח ממכונית נוסעת או ירי ניח על רכב נוסע ועד חטיפה ורצח של חיילים (היה גם פיצוץ מכונית תופת שהופנה לאוטובוס של חיילים) בשטח ישראל. מדצמבר '93, בנוסף לרצח חיילים, התווספו פעולות רצח מאסיביות שהופנו בעיקר נגד מתנחלים, כאשר באפריל '94, כחודש לפני הקמת הרשות הפלסטינית, החלו פיגועי ראויה בערים הגדולות בישראל שנמשכו עד סוף התקופה האמורה ולאחריה. פעולות אלו היו, על פי קורץ, כמלחמה פסיכולוגית כלפי ישראל ובכדי להראות שהשלום אינו אמיתי⁷⁷. לדעתי, פעולות אלו היו מודגשות כנקמה על טבח ברוך גולדשטיין, עליו אדבר בהרחבה בהמשך. ברוב המקרים היו הפיגועים הקשים הישג תעמולתי, אך אם התכוונו פעולות אילו לבלום לגמרי את תהליך השלום, הרי שהם לא הצליחו בכך במאת האחוזים. במקרה הטוב, מבחינתם, הוכח הטרור ככלי היכול להאט את התהליך.

אם מחפשים שיטתיות בפיגועים, ניתן לראות מאסה של פיגועים לפני ואחרי חתימה על הסכם עם ישראל ובאותו חודש וגם לאחר הריגת מבוקש חשוב, אך באופן כללי נראה שהפיגועים המשיכו כמעט ללא הפסק במשך כל התקופה, היינו, מספטמבר '92 ועד סוף '94. כפי שנאמר בפרק הקודם, הרי שמדצמבר '92 ואילך לא היו מקרים של רציחות ועימותים פנים פלסטינים והדבר איפשר פעילות מלאה בזירה הישראלית, אפילו לאחר מעצרים המוניים שביצע צה"ל והשב"כ בתקופות השונות. (במרבית המעצרים נמצא שאחוז העצורים מאנשי הזרוע הצבאית נמוך בהרבה מעצורי הזרועות האחרות - כך למשל בגירוש 415 אנשי החמאס והג'יהאד האסלאמי, רק 22 מהם היו אנשי אל קסאם⁷⁸).

ככל שהזמן עובר, כך רמת הביזור גוברת וחלוקת התפקידים בתוך הארגון משתנה בהתאם לכוח האדם שנמצא בשטח: לדוגמא, חוליה נתפסת ובמקומה בא משוחרר מהכלא ומאחד את תפקידיהם השונים של חברי החוליה. כך יש קושי לצה"ל ולשב"כ למצוא אנשים, קושי לחדור לתוך הארגון מבחוץ. כך יוצא גם שרמת הקשר עם המפקדה בחו"ל יורד והפעילים בשטח הופכים לעצמאיים יותר.

⁷⁴ חנן שלאין, מעריב, 7 במאי 1993.

⁷⁵ רוני שקד, ראיון.

⁷⁶ חצב, 19.05.93/844/0003.

⁷⁷ Kurz, p.37.

⁷⁸ קורץ, עמ' 174.

מכאן, שהדרג המדיני אחראי על היעדים האסטרטגים בלבד וכל שאר הפעילות מופקדת בידי הפעילים בשטח⁷⁹.

---

⁷⁹ חצב, 19.05.93/844/0003.

פרק רביעי

”

עמדת צה"ל והשב"כ לגבי הפעילות החבלנית האסלאמית היתה מכוונת לשני יעדים: הראשון, הצרת צעדיהם של המפגעים האסלאמים על ידי השקעת מאמצים מודיעיניים אשר בעקבותיהם נערכו מספר גלי מעצרים גדולים, נהרגו מבוקשים ו"הורחקו" פעילים רבים אחרים משטחי ישראל, והשני, מדיניות יד קשה כלפי האוכלוסייה המקומית. מדיניות זו באה על מנת שהציבור הפלסטיני יעשה את הקורלציה בין פעילות טרור להרעה מיידית במצבם הפיזי-כלכלי ויקיעו את הטרור מתוכם. מדיניות זו כללה הטלת סגרים ממושכים, סגירת מסגדים ומוסדות סעד המזוהים עם החמאס, פיצוץ בתי משפחות המבוקשים וסייעניהם ועוד.

בפרק זה אנסה לבדוק עד כמה באמת פעלה מדיניות צה"ל, איך התמודדה עימה תנועת החמאס והחשוב ביותר, האם היה זה גורם שהשפיע על עליית או ירידת היקף פעילות הזרוע הצבאית?

שנת '91 נפתחה במעצרים של 250 מאנשי הזרוע הצבאית של החמאס, בעקבות רצח השלושה במסגרייה ביפו. בעקבות המעצרים הללו נעצרו 350 נוספים, הפעם, מהמפקדה הראשית ו"הורחקו" (כלומר, גורשו) ארבעה נוספים. גל מעצרים נרחב זה, אשר היווה את גל המעצרים הגדול ביותר שבוצע נגד החמאס עד כה, היווה מכה קשה לארגון, אך בא בעת היווה קטליזטור לבנייה מחדש במנגנונים ממודרים ובשיטות משוכללות יותר, מאחר ובארגון הבינו שמעצר פעילים מסוימים הביא לחשיפת התנועה כולה ולכן יש חובה במידור יתר. במהלך השנה גובשה הזרוע הצבאית המחודשת, ממשיכתה של חוליה 101 (ראה פרק קודם) ובינואר '92 החלה את פעילותה, אשר בעקבותיה נערך גל המעצרים בינואר '92⁸⁰. בין גל המעצרים הנוכחי לגל המעצרים הבא, אשר נערך באוגוסט אותה שנה (במהלך חצי שנה) ובמהלכו נעצרו שלושה חברי אל-קסאם באל-בירה ושלושים נוספים בשטחי הגדה⁸¹, אירעו שלושה מקרי רצח נוספים ברצועה על ידי החוליות שביצעו את רצח דורון שורשן בינואר. ניתן בהחלט להביע סברה שהעלייה החדה ברציחות באה כתגובה למעצרים של אנשי הזרוע הצבאית, שהרי מספטמבר ואילך ניתן לראות עלייה במספר מקרי הירי לעבר חיילי צה"ל, עלייה באיכות הפגיעות (חטיפות ורציחות), ברמת התכנון ואיסוף המודיעין לקראתן⁸².

במהלך ארבעת החודשים הבאים נחטפו שני לובשי מדים (מתוכם אחד נרצח), שישה חיילים נרצחו בירי ונפצעו קשה חיילים נוספים ובנוסף לכך היה נסיון ראשון ואחרון לפיצוץ מכונית תופת בתוך ישראל (רק לאחר רצח גולדשטיין חודשה הפעלת מכוניות התופת בתוך שטחי ישראל ת.א.). כתגובה לפיגועים הקשים ובמיוחד לאור חטיפתו ורציחתו של שוטר מג"ב נסים טולדנו ב-13 בדצמבר 1992 החליט יצחק רבין, ראש הממשלה ושר הביטחון דאז, להורות על גירוש 415 פעילי החמאס (מתוכם,

⁸⁰ שקד, עמ' 304.

⁸¹ יוסי טורפשיין, איתן רבין, הארץ, 9 באוגוסט, 1992.

⁸² דוד רגב, "הזיקית", 26 בנובמבר 1993: תיאור שיטות הפעולה של עאקל וחבריו.

כאמור, 22 חברי אל-קסאם בלבד) והג'האד האסלאמי, בנוסף למעצר 1500 פעילים⁸³. התגובה לגירוש היתה החרפת הפעולות: חטיפת איש השב"כ בירושלים בשלישי בינואר 1993. מבחינת אל-קסאם, פגיעה באיש שב"כ מהווה הישג תעמולתי עצום וידיעה שצה"ל והשב"כ לא יישארו ללא תגובה על אירוע שכזה. התגובה היתה במעצרו של מחמד צלאח, "קצין כוח האדם" של החמאס בשיקגו ב-25 בינואר 1993 עם הגיעו לישראל. תפקידו היה בארגון כוח האדם וגיוסו לזרועות החמאס, הכוונתו מבחינה אידיאולוגית והכשרתו הצבאית לקראת פיגועים בישראל. רוב כוח האדם היו פלסטינים שלמדו בארה"ב, מיעוטם, כאלו שבאו במיוחד מהשטחים⁸⁴. למרות מעצרו, אשר הולך לחשיפת חומר ארכיוני רב, שיטות המימון והקשר בין הזרועות השונות בחמאס, לרבות ההנהגה בחו"ל, הראתה התנועה כושר הישרדות רב: היא הוכיחה, שוב, שהמידור, המקצועיות, יכולת המוביליזציה והגיוס ובמיוחד הדבקות האידיאולוגית, הם שמניעים אותה ושפעילות צה"ל היא בלתי אפקטיבית לטווח הקרוב ובאופן ישיר על פעולותיהם. ב-31 באותו חודש, שישה ימים בלבד לאחר מעצרו של צלאח, נרצחו, בירי ממכונית נוסעת, שני חיילים נוספים בעזה ושבעים מאוחר יותר נדרסו שני חיילים בחדרה. שיא הפיגועים עד כה היה במרס 1993, המכונה 'מרס האדום', במהלכו נהרגו שבעה ישראלים, מתוכם חמישה לובשי מדים בירי ושני מתנחלים על ידי דריסה ליד עלי. עד למעצר עשרות הפעילים, חקירת האגף המדיני בארה"ב שהביאה לנטישת רובם את מדינות המערב ומעברם לארצות ערב וסגירת מוסדות המזוהים עם החמאס בשטחים⁸⁵, הצליחו חוליות אל-קסאם לפוצץ מכונית תופת בפונדק מחולה. הפעילות הבינלאומית והמרדף אחרי המבוקשים, אשר הניבו 25 עצורים נוספים מקרב אל-קסאם, הביאה לעצירת הרציחות לזמן קצר, עד תחילת יולי 1993. בראשון באותו חודש ניסתה חוליית אל-קסאם לבצע חטיפת אוטובוס לצורך מיקוח שמטרתו החלפת שיח' יאסין ומנהיג החיזבאללה, עבד אל-כרים עוביד, אשר נחטף זה לא מכבר, תמורת הנוסעים. כתוצאה מאי הצלחת חטיפת האוטובוס, ברחו פעילי אל-קסאם וחטפו מכונית פרטית ובמהלך הנסיעה בה, מסיבות לא ברורות, נתקעה המכונית בעץ ונשרפה על חוטפיה. כנקמה, על השריפה, נחטף, בתחילת אוגוסט ונשרף למוות החייל ירון חן ונורו שני חיילים במחסום א-ראם, בכניסה הצפונית לירושלים (כל האירועים מתוארים אצל שקד בפירוט בעמ' 324-325, על האירועים, כנקמה, ניתן להבין מכרוזי החמאס שהוצאו לאחר האירועים).

הסכם אוסלו, כצפוי, הביא להרג רב כתוצאה מפעילות חמאס ישירה (חוליית עז-א-דין אל-קסאם) ועקיפה (מפגעים יחידים שאינם קשורים לחמאס ישירות) ולהוכחה נוספת שמעצרי החמאס ואנשי הזרוע הצבאית- כוחם יפה לתקופה מוגבלת בלבד. מעצרים נרחבים, כך הוכח, וגם לכידת והריגת מבוקשים הביאו, ברוב המקרים, לתוצאה ההפוכה: רצון לנקמה ולפעולות ראוותניות אשר יוכיחו ששורות הארגון מתמלאות בנקל והמאבק בישראל לא ייפסק עד שייצאו אחרוני החיילים מהשטחים. ההוכחה לכך היתה הריגת שניים מהמבוקשים הבכירים ביותר בשטחים: עימאד עאקל, מפקד גדודי אל-קסאם, וחאלד מצטפא זהיר, המבוקש מספר 1 ביהודה⁸⁶. לאחר הריגתם של שני אלו, חלה החמרה ברציחות ובמשולש עזה-רמאללה-חברון נרצחו שבעה מתנחלים, שני חיילים, איש שב"כ ורבים אחרים נפצעו קשה. עד כאן, ניתן לזהות מרכיב חשוב בהתנהגות החמאס: שרדנות מהירה ורצון לנקום על מעצרים והריגת מבוקשים ולהראות שהמאבק בתוך השטחים לא יסתיים עד

⁸³ גיא בכור, "חמאס- מהכשרת לבבות אסלאמית למאבק לאומי מזוין", עמ' 99.

⁸⁴ שקד, ע'ע' 175-176.

⁸⁵ שקד, ראיון.

⁸⁶ דוד רגב, "הזיקית", הארץ, 26 בנובמבר 1993. דבר, 28 בנובמבר 1993.

יציאת אחרון חיילי צה"ל את השטחים הכבושים. פעילות זו לוותה בטרור כלפי לובשי המדים ומתנחלים בשטח הפלסטיני בלבד ותקיפת לובשי מדים בשטח ישראל. מפברואר 1994, השתנתה המפה לחלוטין: ב- 25 לחודש, רצח ברוך גולדשטיין 37 פלסטינים ופצע מאות בקרבת מערת המכפלה. רצח זה טרף את הקלפים ושינה את המדיניות המסורתית של החמאס: מעתה, פיגועים ראוותניים בתוך ישראל, כנקמה על נרצחי מערת המכפלה, בנוסף להמשך פיגועי הטרור בשטחים. אם אחרי הסכם אוסלו איימה תנועת החמאס בפיצוץ חמישה מטעני תופת ועמדה בהם (3 נוטרלו, אחת התפוצצה במחולה ועוד אחת בבית אל) כעת איימה התנועה בפיצוץ חמישה מטענים בתוך ישראל: זהו שינוי מדיניות מבחינתה ומעבר לפאזה נוספת, אכזרית יותר, שמטרתה לגרום לנזק כבד ביותר בנפש בתוך ישראל לצורך נקמה⁸⁷.

מבחינת שירותי הביטחון, אילו נקלעו לחוסר אונים, שהרי סיכול חדירת מכוניות וחומרי נפץ מהשטחים לישראל הוא כמעט ובלתי אפשרי מאחר ואין אפשרות לסגור את הארץ והשטחים הרמטיים. מכוניות התופת בעפולה ובחדרה באפריל '94 הוכיחו עד כמה ישראל פגיעה ועד כמה שירותי הביטחון חסרי אונים, כאשר 13 אזרחים נהרגים ועשרות נפצעים בישראל, בנוסף להרוגים הישראליים בשטחים (המשך לסידרת הפיגועים המובטחים היה באוקטובר: פיגוע בקו 5 בתל-אביב, שגבה 20 קורבנות ועשרות פצועים ועוד שני פיגועים בשנת '95 בתל-אביב וברמת-גן).

עם כינון הרשות הפלסטינית במאי '94, הקפיאה התנועה את פעולות הטרור שלה; נציגי כוחות הביטחון הסבירו זאת בתיפקודה הטוב של המשטרה הפלסטינית⁸⁸. נראה שהיתה זאת החלטה אסטרטגית שתכליתה ליצור מודוס ויונדי עם הרשות, על מנת למנוע ממנה לבצע מעצרים המוניים בחמאס וגם מתוקף המאמץ למנוע מלחמת אחים בקרב הפלסטינים. ערפאת מצידו טען בפומבי שלא יילחם בחמאס אלא ימנע מהם לפעול⁸⁹. באמצע אוגוסט, לאחר חודש וחצי ללא פיגועים, ועוד חודש וחצי רבי פיגועים, עצרה הרשות הפלסטינית עשרות פעילי חמאס⁹⁰, אך מעצרים אלו לא מנעו את המשך הרציחות בשטחים ובתוך ישראל. מבחינת מדיניות צה"ל וממשלת ישראל היו שני כישלונות: הראשון הוא הגירוש והשני מדיניות הסגר. הגירוש פעל בעצם כבומרנג לישראל: במקום לקרב את אש"ף לכיסא הדיונים ולגרום לו ללגיטימציה, התהפכה הקערה על פיה וערפאת היה מחויב לגנות את האקט הישראלי, להשהות עצמו מהשיחות עם ישראל ולצאת בהצהרות אסלאמיות.

הסגר, כפי שנאמר בתחילת הפרק, היה חלק ממדיניות היד הקשה שהפעיל צה"ל על מנת שהתושבים יעשו את הקורלציה בין טרור ובין נזק כלכלי ישיר ויוקיעו את הטרור ופעיליו מעליהם. הבעיה היתה שהמדיניות הצה"לית לא נתנה את דעתה להשלכות השליליות שיכולות להיגרם כתוצאה ממדיניות זאת. התגובה המיידית של צה"ל לאחר פיגוע רצחני היתה סגר ארוך על אזור או על עיר מסוימת בשטחים ויצירת מצב של אין יוצא ואין בא. מצב זה יצר בהכרח מצב של אבטלה וחוסר מעש מחד וחוסר במצרכים חיוניים מאידך. מתוך מצב זה ניתן לצאת לשלוש אופציות אפשריות: האחת, הקהל נותר אדיש למצבו. השניה, הקהל מביע שאט נפש ממדיניות הטרור ומוחה על ידי שביתות והפגנות ועל ידי הצבעות בקלפי נגד החמאס. השלישית, המצב הכלכלי הקשה מביא קהל רב אל מוסדות

⁸⁷ ראיון עם רוני שקד.

⁸⁸ אלוף בן, הארץ, 20 ביוני 1994.

⁸⁹ שמעון שיפר, ידיעות אחרונות, 19 באוגוסט 1994.

⁹⁰ אלוף בן, הארץ, 16 באוגוסט 1994.

הרווחה של החמאס. מאחר ומוסדות אש"ף, כפי שנאמר בתחילת העבודה, היו בשקיעה, כתוצאה מהמשבר הכלכלי שרווח בשורות הארגון, מוסדות החמאס, אשר היו מושרשים עמוק בחברה עוד משנות ה-70' ונהנו כעת מסיוע מאסיבי מסעודיה, מאיראן, מהפזורה ומצדקה (זכאת) מקומית רחבה, הם שקלטו את אלפי האנשים⁹¹. כך מתרחבת הפריפריה של החמאס וניתן להניח שזאת אחת הסיבות לעלייה התלולה, משך שנות האינתיפאדה בהצלחתם בבחירות למוסדות השונים שנערכו בשטחים⁹². הצלחה בבחירות משמעה עלייה בדעת קהל ועלייה בהכרה של החמאס כגוף פוליטי לגיטימי המתחרה באש"ף (שמצבו הכלכלי והמוסדי, כאמור, נראה כאיריברסבילי עד שנת 94'). שלא כמו הפריפריה אשר מורכבת מההמון המשולהב, המקבל את שטיפת המוח שלו במסגדים של התנועה ובלשכות הסעד השונות שלה, הזרוע הצבאית פעלה בנפרד מההמון: זוהי קבוצת אנשים קטנה ביותר (לא יותר ממאה בסה"כ), מסורה אידיאולוגית ודתית, משכילה ביותר, הפועלת במקצועניות ובמידור והחשוב ביותר- אינה זקוקה לכספים הרבים שהגיעו מהמקומות השונים לתנועה, מאחר ופעילותם אינה מצריכה משאבים רבים והיות ורוב הפעילים היו מבוססים כספית, היו אף פעולות שמומנו על ידי הפעילים עצמם⁹³. במקביל לזרוע הצבאית, כאמור, פעלו זרועות נוספות של הארגון: אחת מהן היא זרוע הפעילות, אשר היתה אחראית על ליבוי המרי האזרחי. המצב הכלכלי הרע, אם כן, הביא המונים למוסדות הסעד ולמסגדי התנועה. יחד עם שלהוב היצרים של זרוע הפעילות והמשך הפיגועים מצד הזרוע הצבאית יצרו שני אלמנטים אשר הגבירו את יוקרתה של התנועה: ראשית, הגברת העוצר מצד צה"ל, מבחינת היקף ומבחינת משך הזמן, שמשמעה המידי לחץ כלכלי-חברתי קשה על האוכלוסייה. שנית, לחץ בינלאומי על ישראל להפסקת מדיניות היד הקשה הביא לתנועת החמאס פרסום תקשורתי רב בעולם והגברת התמיכה הכספית של מדינות אסלאמיות בה (בנוסף להגברת התמיכה מהפזורה), תמיכה אשר התווספה לתקציבי מערכות הסעד והחינוך, כאמור.

מתוך האמור לעיל, ברי שהסגר הביא לתוצאות הפוכות ממה שהתיימר להשיג: אמנם פעולות מרי כנגד מעשי הטרור קרו בשטחים, אך אילו היו זעומות בהשוואה להצטרפות המאסיבית של ההמון למוסדות השונים של התנועה ולעידוד הטרור כצעד לגיטימי. הסגר, כך נראה, כפועל יוצא מהפיגועים, נראה שלא מילא את ייעודו ופעל כבומרנג כנגד ישראל, ברוב המקרים. שקד טוען שכל צעדי הענישה, לא היה בהם כדי לזעזע את המסד שעליו נבנתה החמאס. התנועה כבר הצליחה להרחיב את השפעתה ולגרוף אחריה המונים ברחוב הפלסטיני ומה שנותר לעשות, מבחינת שירותי הביטחון, הוא בלימת תנופתו של הגל האסלאמי בלבד⁹⁴.

⁹¹ דני רובינשטיין, "הבלון הבינלאומי של החמאס", הארץ, 4 במרס 1993.

⁹² קורץ, עמ' 174.

⁹³ ראיון עם רוני שקד.

⁹⁴ שקד, עמ' 294.

פרק חמישי

תחילת שנות ה-90' מהווה שינוי קונספטואלי בעולם: נפילתה של ברית המועצות הביאה לקשיים עצומים לגרורותיה בעולם, לרבות גרורותיה המסורתיות במזרח התיכון, עיראק וסוריה. עיראק הובסה במערכה כנגד המערב וסוריה, אשר נתמכה מסיבית על ידי ברית המועצות, מצאה עצמה חסרת אונים וניגשה אף היא לשולחן הדיונים במדריד (ברור שזוהי לא הסיבה היחידה להגעתה של סוריה לדיונים, אך זה נושא לעבודה אחרת). ארה"ב, כמעצמת העל היחידה בעולם וכחתומה על הסכם השלום עם מצרים, הרגישה מחויבות עצומה לקידום תהליך השלום והחלה, מיד לאחר הפעילות בעיראק, במאמצים קדחתניים להבאת הצדדים הנצים אל שולחן הדיונים. באוקטובר '91' התיישבו הפלסטינים, לעת עתה כחלק מהמשלחת הירדנית, הסורים והלבנונים לשיחות דו-צדדיות ורב-צדדיות עם ישראל במדריד. במקום סוריה, אשר התיישבה לשולחן הדיונים, כאמור, תפסה איראן את מקומה בראש חזית הסירוב, דבר שהבטיח חיזוק הקשרים עם גורמים פונדמנטליסטים אופוזיציונים לאש"ף ולתומכי השלום ובראשם - החמאס⁹⁵. החמאס, מבחינתו, הביע שאט נפש מהדיונים והצהיר שפתרון הסכסוך בא על מנת לשעבד את מדינות ערב ולשרת את מדינת ישראל⁹⁶. אם מדובר בתהליך השלום, מעניין לבחון את תגובתה של התנועה להסכמים שנחתמו, מתי היתה התגובה ובאיזו צורה. על הכוונות והמטרות של הפיגועים ניתן להבין מכרוזי החמאס, אשר הוצאו באופן סדיר לאחר האירועים.

רצח דורון שורשן, ב-1 בינואר '92, היה תגובה לועידת השלום, אך לגבי הרציחות שבאו במהלך חצי השנה אחריו אין ודאות שהיו כתוצאה ישירה מועידת מדריד. ניתן לייחס אותן למערכת הבחירות שהיתה בישראל באותה תקופה ומאמצים להשאיר את הימין הישראלי בשלטון, אך זאת אפשרות רוני שקד פוסל על הסף מתוך טענה שאין לחמאס עניין במה שקורה בישראל גופא: מאמציו מופנים להוצאת הכוחות הישראליים מהשטחים בלא קשר למי שבשלטון בישראל (וזו מוטיב חשוב ביותר בדרך פעולתו של הארגון)⁹⁷.

המשך הפיגועים, החל מספטמבר '92, היו על רקע הקיפאון במשא ומתן עם סוריה והפלסטינים אך שוב, אי אפשר לייחסן בודאות לתהליך השלום.

במהלך שנת '93 אירעו אירועים, ברמה הבינלאומית הקשורים לאזור, אך נראה שאין לייחס גם אותם לפיגועים, מאחר ובאפריל ועד יולי היתה הפסקה בפיגועי הטרור מטעם החמאס: באפריל חודשו השיחות בווינגטון ובמאי '93 לאור אי הצלחת השיחות בווינגטון, מציע חוסיין לערפאת לחזור להסכם הקונפדרציה, ש'הוכנס לארון' עוד בשנת '85. במהלך חודשים אלו לא אירעו תקריות חמורות, למעט רצח שני מתנחלים בשוק בעזה. כנראה שמיעוט הפיגועים נבע מגל המעצרים ובריחת הזרוע הפוליטית ממדינות המערב למדינות ערב. הפיגועים הקשים חודשו בספטמבר, כתגובה ברורה להסכמי אוסלו ונמשכו לאורך כל הדרך, עד סוף שנת '94 (למעט תקופה של חודש וחצי בהם היה שקט יחסי בפעולות הטרור, לאחר כניסת הרשות הפלסטינית לעזה ויריחו). את

⁹⁵ קורץ, עמ' 172.

⁹⁶ שם, עמ' 195.

⁹⁷ רוני שקד, ראיון.

הפיגועים שהיו ממרס '94 ואילך ניתן לייחס לטבח גולדשטיין, אשר עליו דובר בפרק הקודם (קורץ מייחסת את פיגועי התופת של אפריל '94 גם לשיחות בין ישראל לפלסטינים בקהיר⁹⁸, אך מרבית החוקרים תמימי דעים שהדבר נובע מטבח גולדשטיין).

מתוך כך ניתן להסיק שפעולות החמאס מתייחסות בהחלט להסכמי השלום שנערכו בין אש"ף לישראל: מיד לאחר ועידת מדריד, תשתית כוחות הזרוע הצבאית לא היתה מבוססת דיה לצורך ביצוע הפיגועים ולכן הפיגועים, כתגובה לאירוע, באו בינואר, במאי וביוני '92. הפעולות הברורות הבאות, שבאו כתוצאה מהסכם שלום, היו בספטמבר '93, לפני ואחרי חתימת הסכמי אוסלו ולאחר כניסת הרשות הפלסטינית: בראשון היו פעולות טרור בסדר גודל עצום על מנת להמחיש את ה"שלום" ובשני היתה "נצירת רובים" ועשיית פסק זמן קצר עד לכניסת הרשות הפלסטינית לשיגרה. את שאר האירועים ניתן לייחס לתגובות לתהליך השלום, אך לא כתגובות ישירות אלא עקיפות, כאשר בין לבין קורים מעשי רצח רבים נוספים שיכולים להתפרש כפועל יוצא של אירועים שקרו באותה תקופה (בלי קשר לתהליך המשא ומתן) ומשפיעים על הפיגועים. כן ניתן לייחס פיגועים לתאריכים מסוימים שאינם ידועים למערכת כמו מות שהידים (קדושים), לאירועים בתוך החמאס כמו, יום ייסודו ב- 14 בדצמבר או לאירועים חיצוניים, כמו פעולות החיזבאללה, כפי שהראיתי בפרקים הקודמים.

---

⁹⁸ Kurz, p.36.

אפילוג

!/?

חיבור זה עסק בחיבור שבין האידיאולוגיה, האסטרטגיה והטקטיקה של תנועת החמאס תוך ניסיון לשפוך אור על התקופה הפורמטיבית של הטרור החמאסי. כפי שניסיתי להראות, הרי שהאידיאולוגיה, כמערכת ערכים מקפת היונקת ישירות מדת האסלאם ומהווה את השלב השלישי, הג'יהאדי, של אידיאולוגיה ה"אחים המוסלמים", היא שהניעה את ההנהגה ואת אנשי הזרועות השונות בתנועה. האידיאולוגיה הניעה את האסטרטגיה אשר נקבעה על ידי השיח' יאסין, למרות מצבו הגופני והיותו במאסר, ומאוחר יותר על ידי האגף המדיני המצוי בארה"ב ובירדן, כשהשיח' הנכה מתפקד כאב הרוחני. הטקטיקה בוצעה על ידי הזרועות השונות הממודרות, שבשטח, קרי על ידי הגוף הארגוני שפעל בתיאום מלא עם קובעי האסטרטגיה. כך נוצרה המשכיות בין השלב האסטרטגי לאופרטיבי. נכון לטעון ששום ארגון לא חי בואקום וחייב להיות מושפע מהסביבה: במקרה של חמאס ההשפעות ניכרו, אך האידיאולוגיה, הארגון וההנהגה נותרו על תילם גם לאחר מהמורות שהתוה השלטון הישראלי, אש"ף והמאורעות הבינלאומיים, אלו השפיעו על אופי הפיגועים, אך לא על הפסקת הפיגועים בישראל. מספר אירועים גרמו לשינויים אסטרטגיים מסוימים, אך האפיון הארגוני-אידיאולוגי נותר על כנו כל העת, כאשר הכישלון הברור ניבט ממדיניות צה"ל, אשר נראה כחרב פיפיות או כמפלצת נטולת גפיים. ממדיניות צה"ל, שכללה מעצרים נרחבים מעת לעת וגירושים, פעלה כבומרנג והביאה לשינוי האסטרטגיה מצד אש"ף והחמאס: הפסקת העימות ביניהן והפניית כל החצים כנגד חיילי צה"ל והמתנחלים. בעימות זה יצא צה"ל וידו על התחטונה. גם המצב העגום של אש"ף שיחק לידי החמאס ואפשר לו לצבור כוח אלקטוראלי רב, אשר נתן גושפנקא להמשך האלימות כנגד ישראלים בשטחים. אי אפשר להתעלם מתהליך השלום והמהמורות שהיו בשלבים השונים במהלכו: אלו הביאו לחוסר אימון באש"ף, מנהיגו והנהגתו הרחוקה והמושחתת. נושא הקופה המדולדלת של אש"ף וקופתו המתמלאת תדירות של החמאס לא מילא אמנם אפקט ישיר בפעילות הפיגועים, שכן ממון זה נויד אל אגודות הסעד השונות של התנועה ולא אל הזרועה הצבאית, אך שיחק תפקיד חשוב בעליית דעת הקהל לטובת החמאס (הדבר מזכיר במידה רבה את פעילותה של ש"ס כמפלגה אשר זוכה בדעת קהל הולכת וגדלה, בעיקר בזכות רשתות הסעד המקיפות שלה).

אין להתעלם גם מתהליך השלום: האידיאולוגיה החמאסית טענה שאסור לשאת ולתת עם ישראל ויש לנהוג בטרור כלפיה עד שייצאו חייליה מהשטחים. תהליך השלום החל אמנם בשנת 91', אך בתקופה זו רק גובשה תשתית הטרור של הארגון ולכן המענה ניתן מספר חודשים מאוחר יותר. עם חתימת הסכם אוסלו, ניתן בהחלט לראות החמרה בפיגועים, אך עדיין האסטרטגיה לא שונתה- פיגועים בשטחים. האסטרטגיה שונתה החל ממרס 94' לאחר אקט שלא ניתן היה לצפות אותו - טבח גולדשטיין. גם לאחר הטבח הוכח שהטרור של החמאס אינו הרג והשתוללות המונים אלא פעולה רדיקאלית מתוכננת ולא סיפוק יצרים בלתי ניתנים לריסון. מתוך האמור לעיל, הרי שפיגועי הטרור נבעו מחוזק פנימי וחולשה של הסביבה, אך גם אז כמו היום, אין חושבים בשטחים על הנהגה דתית לרשות הפלסטינית. החמאס היווה אופוזיציה חזקה לפת"ח ולרשות הפלסטינית, לרשותו עמד

כוח אלקטוראלי רב וזרוע צבאית ממודרת ומקצועית אשר היתה מסוגלת לבצע פיגועי איכות מרשימים בתוך ישראל כמעט בכל עת, בהתאם להגדרות האסטרטגיות הבאות מירדן. הכפיפות של הדרג האופרטיבי, הטקטי לדרג האסטרטגי, היא שיצרה ארגון אידיאולוגי שהטרור הוא לא הצד היחיד שבו. בכך הוא שונה מארגוני טרור וארגוני הסירוב הפלסטינים, דוגמת אבו נידאל ואבו מוסא, הג'יהאד האסלאמי וארגונים גלובאליים דוגמת הבריגדות האדומות ועוד.

לפיכך, ניתן לומר "שהנמר לא הפך את חברבורותיו", שכן, שינוי האסטרטגיה לא טמן בחובו שינוי אידיאולוגי.

- אבינרי, שלמה *רשות הרבים* מרחביה; ספרית הפועלים, 1995
- גילבר, גד וססר, אשר (עורכים) *בעין הסכסוך- האינתיפאדה* תל-אביב; הקיבוץ המאוחד, 1992.
- הרכבי, יהושפט *מלחמה ואסטרטגיה* תל-אביב; משרד הבטחון, 1992.
- יערי, אהוד ושיף, זאב *אינתיפאדה* ירושלים ותל-אביב; שוקן, 1990.
- ליטבק, מאיר (עורך) *אסלאם ודמוקרטיה בעולם הערבי* תל-אביב; מרכז דין, 1997.
- סיון, עמנואל *מיתוסים פוליטיים ערביים* תל-אביב; עם-עובד, 1997.
- פז, ראובן *האמנה האסלאמית ומשמעותה- עיון ראשוני ותרגום* תל-אביב; מרכז דין, 1988.
- קורן, ענת (עורכת) *טרור אסלאמי וישראל* תל-אביב; פפירוס, 1994.
- סקד, רוני ושאבי, אביבה *חמאס- מאמונה באללה לדרך הטרור* ירושלים; כתר, 1994.

Kurz, Anat & Tal Nachman. *Hamas: Radical Islam In A National Struggle*, Tel-Aviv; Memorendum (48) July 1997

Legrain, Jean-Francois. "A Defining Moment: Palestinian-Islamic Fundamentalism" In Piscatori, James (Ed). *Islamic Fundamentalism & The Gulf Crisis*. Chicago, The American Academy Of Arts & Sciences, 1991

Mishal, Shaul & Sela, Avram. *Hamas: A Behavioral Profile*, Tel-Aviv; Tel-Aviv University, 1997.

Litvak, Meir. "The Islamization Of The Palestinian-Israeli Conflict: The Case Of Hamas", *M. East St.* Vol. 34 (No.1) Jan, 1998.

הפונדמנטליזם האסלאמי. צה"ל, מפח"ש, 1993.

עיתונות יומית.

חצב.